

JOŽE TOPORIŠIČ IN MARJA BORŠNIK

Francka Premk

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, ZRC SAZU, Ljubljana

UDK 929Toporišič J.:929Boršnik M.

Jože Toporišič je dokaj pozno prišel do svojega poslanstva. Pričujoči sestavek ponazarja okoliščine v zvezi z njegovim doktoratom, povezane z njegovo glavno referentko Marjo Boršnik, in dejstva, ki so pripomogla, da so se mu odprla vrata v jezikoslovje na ljubljanski Filozofski fakulteti.

Toporišič, Boršnik, Finžgar, disertacija, dnevniki

Jože Toporišič came to his true vocation very late. The present article illustrates the circumstances of his doctoral thesis and the conditions that helped him to start his linguistic career at the Faculty of Arts at the University of Ljubljana.

Toporišič, Boršnik, Finžgar, doctoral thesis, diaries

Marja Boršnik (1906–1982), glavna referentka in vodja promocijske komisije za obrambo Toporišičeve disertacije in recenzentka njene knjižne objave, je izdelala natančen program za osnovanje literarnozgodovinskega inštituta. Zamisel sta v času svojega službovanja v Zagrebu podprla tudi Jože Toporišič in Jože Pogačnik. M. Boršnik je uspelo priklicati Toporišiča iz Zagreba v Ljubljano, ni pa mogla uresničiti skrbno načrtovanih načrtov in zaposliti najperspektivnejših raziskovalcev, ker zaradi nepredvidenih zapletov do ustanovitve inštituta ni prišlo. Odločujoči so namreč menili, da niti inštitut niti literarni muzej nista potrebna. V nasprotnem primeru bi se Toporišič lahko dolgoročno zapisal literarni zgodovini in ne jezikoslovju, kamor ga je pozneje usmerilo življenje.

Zakaj je Toporišič za disertacijo, ki jo je prijavil v Ljubljani, izbral prvenstveno literarno temo *Nazorska in oblikovna struktura Finžgarjeve proze?* V Ljubljani ni mogel najti ustrezno strokovno usmerjenega univerzitetnega učitelja filologa, ki bi se ukvarjal s stilistiko in bi ga bil pripravljen strokovno pospremiti do doktorata. Med jezikoslovci srednje, še aktivne generacije ga ni bilo. V končni fazi je bila prva odločilna referentka Marja Boršnik, soocenjevalec zagrebški profesor Fran Petre, član komisije pa še Anton Bajec. Podrobnosti so prišle na dan pri zbiranju gradiva za monografijo o Marji Boršnik (Premk, Premk Bogataj 2015), njenih zapiskov, dnevnih pričevanj in korespondence.

Pri M. Boršnik je že do tedaj doktoriralo večje število slavistov. Naštejmo imena njenih doktorandov, ki so bili pozneje na vidnih položajih univerzitetnih profesorjev: Boris Paternu (doktoriral 1960), France Bernik, predsednik SAZU (1960), Franc

Zadavec (1962), Jože Pogačnik (1963), Jože Toporišič (1963), Janez Rotar (1964), Branko Berčič (1965), Matjaž Kmecl (1970). Njena kandidatka Alenka Glazer, pesnica, je predložila svojo disertacijo, a zaradi odklonilne ocene glavnega mentorja Dušana Pirjevca žal ni uspela promovirati. Marja Boršnik je dolga leta spodbujala in usmerjala Helgo Glušič (1973), rusistko Vero Brnčič (1976), Jožeta Koruzo (1978) in še mnoge druge, ki so doktorirali po njeni smrti leta 1982.

V pismu 15. decembra 1954 ji Toporišič iz Zagreba izraža globoko hvaležnost in navaja, da mu je pripomogla do prve profesure:

Kar sram me je, da sem Vam še vedno dolžan zahvalo za Vašo naklonjenost, ki mi je pripomogla do prof. službe v Novem mestu [...] sem se v razredu prav dobro počutil in mislim, da bi bile izkušnje, ki si jih človek pridobi pri napornem pedagoškem delu na gimnaziji, koristne prav vsakemu, ki kakorkoli oblikuje novi profesorski naraščaj.

Toporišič je pri njej najprej diplomiral in iz njegove korespondence je razvidno, kako mu je bila profesorica že od vsega začetka naklonjena. Z izpitnimi vprašanji ga je navdušila za sodobne literarnozgodovinske pristope. Spodbudila ga je, da razišče celotnega Frana Saleškega Finžgarja, in mu zagotovila, da za raziskavo nekoč svetovnonazorsko kočljivega avtorja »še ni prezgodaj«. Istočasno s sprejeto disertacijo je izšla tudi njena knjiga *Študije in fragmenti*, kjer obravnava Finžgarja med sedemdesetletniki, stebri slovenske književnosti in jezika (Boršnik 1962: 247–248). S tem je prevzela nase odgovornost za morebitne zaplete z oblastjo. Njegovo nadarjenost je skušala usmeriti v meddisciplinarne raziskave literarnozgodovinske in jezikovne danosti. Zato je zanj porabila več časa kot za druge doktorande.

Finžgar je ostal Toporišičeva osrednja tema nadaljnjih šest let,¹ do disertacije, v kateri je, če povzamemo pismo drugega referenta, »želel ugotoviti stilne faze in tipe v razvoju proze s stilističnimi in drugimi raziskavami« (Petrè Boršnikovi, 9. april 1963).

Študij stilistike in organskega periodičnega ustvarjalnega ritma v Finžgarjevi skoraj osem desetletij trajajoči ustvarjalnosti je od referentke zahteval temeljite priprave. Poglede na jezik med obema vojnama je posebej izpostavila v rokopisnih pripombah k teoretični raziskavi impresionizma v besedni umetnosti (Luise Thon 1928) in jih razvijala pri monografskih analizah. Toporišičevo preobčutljivost je poznala in je soocenjevalcu disertacije Petretu napisala, da je bila do njega veliko bolj prizanesljiva s svojimi pripombami kot pri kateremkoli od doktorandov, celo bolj kot pri svojem asistentu Paternuju, da pa Petrè njeno oceno lahko kjerkoli izboljša in dopolni, če tako misli, ker kandidatu noče narediti niti najmanjše krivice:

Kar sem napisala, sem napisala po svoji vesti in spoznanju in več ne bi mogla spreminjati [...] Zato Te prosim, da priloženo oceno dopolniš in črtaš tako, kot se zdi Tebi prav [...] Največ časa sem žrtvovala Toporišiču² in ta se je pri najini žgoči diskusiji³ čudil, da ga tako dobro – namreč Finžgarja – poznam. Prebral je mojo oceno

1 Od 1956 do 1962; od 1956 do 1959 je zbiral gradivo.

2 Od vseh doktorandov, ki so delovali na Hrvaškem; med njimi sta tudi Jože Pogačnik in Janez Rotar.

3 Gre za klasično polemiko med linearnim premočrtnim strukturiranjem in vrednotenjem individualne globine.

in dala sem mu vso možnost, da se ubrani vsakršne krivice, ki bi mu jo nehote kje prizadela (Pismo Boršnikove Petretu, 11. april 1963).

Poglejmo si nekaj zanimivih podrobnosti o razhajanju kronoloških izhodišč v delovanju Finžgarja kot pisatelja pri Toporišiču in M. Boršnik: »Toporišičevi razdelitvi na osem obdobj (str. 3 v oceni) si postavila svojo z enajstimi razdobji, od katerih vsako šteje natančno sedem let« (str. 4 v oceni) (pismo Petreta Boršnikovi, 9. april 1963). Izračuni periodičnih krivulj so pri glavni referentki segali v rano mladostno dobo, upoštevajoč »vse, tudi najneznatnejše ustvarjalno delo od prvih začetkov do zaključka, čeprav je za vsako obdobje značilno najkvalitetnejše in tisto, kar prinaša nekaj novega, ne pa stare usedline« (Pismo Boršnikove Petretu, 11. april 1963). Ne Toporišič ne Petrè seveda nista mogla poznati vseh poglobljenih pogovorov o človeku in besednem umetniku Finžgarju, ki so zbliževali M. Boršnik z njeno prijateljico, pesnico Kristino Šuler, ki je sorojaka Finžgarja dobro poznala. Po njenih besedah so Finžgarjevi prvi začetki, ko je kot gimnazijec objavljala pesmi v časopisu Alojzijevišča *Domače vaje*, napovedovali umetnika (prim. tudi Žebovec 2010: 13). M. Boršnik in K. Šuler je bilo povsem jasno, da je bila Finžgarju v zibko položena tako vezana kot nevezana beseda. M. Boršnik je Toporišiču to svoje vedenje posredovala in pomagala z nasveti tudi na svojem domu.⁴ Kot spodbudo za lastno ustvarjalno pot mu je predstavila generacijski ustvarjalni princip pri obravnavanih avtorjih. Vsi ti pogovori so prispevali k Toporišičevemu razumevanju geneze Finžgarjevih stvaritev in tudi k njegovemu poznejšemu poglobljenemu analitičnemu pristopu k jeziku in literaturi.

Svojo oceno, prilagajeno zahtevam na ljubljanski katedri, je M. Boršnik Toporišiču pokazala, še preden jo je oddala na dekanat. Njegovo nedatirano pismo iz Hamburga leta 1963 priča, da ga ocenjevalkine pripombe niso pretirano vznemirile, saj jo je naknadno prosil, naj bo vsa procedura končana pred počitnicami, tako da si še lahko spočije. M. Boršnik se je zato ponovno obrnila na profesorja Bajca, tretjega častnega člana komisije, da doktorandovi prošnji ugoditi:

Spoštovani tovariš dr. Bajec, na zadnji seji FU je bila sprejeta Toporišičeva disertacija, datuma obrambe pa definitivno nismo mogli določiti, ker na mojo dopisnico nisem prejela Tvojega odgovora, kdaj utegneš priti k obrambi. Lepo te prosim, če bi mi hotel čim prej sporočiti, ali se Ti zdi datum 27. junij za obrambo Toporišičeve disertacije primeren. Če ta dan ne utegneš, Te prosim za sporočilo, kateri dnevi bi bili Tebi najugodnejši za to.

Tako Bajec kot Petrè sta bila takoj pripravljena sprejeti rok, ki ga je kolegica predlagala.⁵ Različna stališča do podane snovi so se izravnala in v ničemer niso vplivala na ocene. Po sklepu komisije je bila disertacija soglasno pozitivno ocenjena. Tudi pri zagovoru ni bilo nobenih zapletov.

Toporišič se je v disertaciji zahvalil referentki: »Prof. Boršnikovi je avtor hvaležen še za nekaj ur dragocenega časa, ki ga je žrtvovala za pogovor o njegovi disertaciji

⁴ O tem, kako je sprejela Toporišiča v svojem domu, priča Alenka Glazer.

⁵ Toporišič je zaradi nesporazuma živel v prepričanju, da je M. Boršnik zavlačevala s postopkom.

[...] Nadalje se avtor zahvaljuje univ. prof. dr. Marji Boršnik, ki mu je podpisovala poročila, na podlagi katerih je od Rektorata Univerze v Ljubljani dobival dve leti štipendijo po 6000 din mesečno.« (Toporišič 1962: 395)

Recenzentkine mile in dobrotne, a natančne in temeljite pripombe k disertaciji so odločilno prispevale k njeni nemudni objavi že leto po promociji 1963. Po letu 1964 pa Toporišič M. Boršnik ni več omenjal. V objavljeni disertaciji (Toporišič 1964) so redki navedki v zvezi z njo bodisi zgolj citatni (prav tam: 10) bodisi disonančni (prav tam: 24–25, 313), ker je ob navedku »je ohranil mentaliteto grun-tarja« (prav tam: 25) izpustil sobesedilo in je pomemben podatek o njem dodal v odnosnici 138: »V Študijah in fragmentih 1962, 247, je zadnja pripomba odpadla, dodana pa je misel, da je Finžgarja 'čas vsaj po vrhu oplazil'« (prav tam: 313).

Znotraj sobesedila je citirana izjava izrazito dobronamerna, naklonjena Finžgarjevemu kmečkemu poreklu:

Ker je [Finžgar] ostal zvest tradiciji svojih kmečkih prednikov, a ga je čas vsaj po vrhu oplazil, je s takšnim prijemom lahko spretno združil zahteve naprednejših katoliških leposlovnih kritikov z umetnostnimi načeli naših poetičnih realistov »petdesetletnikov«, katerih smer zastopa v glavnem tudi sam. (Boršnik 1962: 247)

V Toporišičevem *Slovenskem pravopisu* 2001 se med zgledi znajdejo vsi slovenski slovstveni zgodovinarji starejše generacije (Ocvirk, str. 1003; Petrè, str. 1096; Slodnjak, str. 1443; Žigon, str. 1798) ter slovenski jezikoslovci (Bajec, str. 347; Bezljaj, str. 362), torej oba pomožna člana njegove doktorske komisije in celo slovenski igralec Boršnik (str. 380), stric M. Boršnik, ni pa imena Marje Boršnik.

V Zagrebu je imel Toporišič delovno mesto od 1954 dalje. Navedimo njegovo prošnjo za premestitev na ljubljansko univerzo, ki je bila za Marjo Boršnik, naslov-nico, zavezujoča:

Star sem že 36 let, veliko delam, precej sem že objavil tudi po uglednih revijah, celo knjižico že imam,⁶ vedno sem bil zaveden Slovenec in discipliniran državljan, pa nisem bil vreden položaja kakšnega asistenta v Ljubljani, kjer je istočasno na zadevnih mestih precej ljudi, ki nimajo vseh teh lastnosti. Žalosten je človek, ko vidi, da nekaj važnega pri nas Slovencih ni prav, ko s samo poštenostjo, delavnostjo, svojo glavo in nekleč-plaznostjo ne prideš nikamor. Saj se ne da primerjati, vendar sem ravno tako izobčen, kot je bil svoje čase Cankar, kmalu bo deset let kar živim izven Slovenije, a vedno mislim nanjo, se ne morem od nje odtrgati, čeprav bi nemara bilo bolje, ko bi se končno odločil tudi za kaj takega. Proti meni so bili (in so pač še) ljudje, ki jim nisem nikoli nič žalega storil, bivši sošolci so storili vse, da mi onemogočijo prihod v Ljubljano, starejši so bili užaljeni, ker se je iz mojih kritik razodevala pobeljena gniloba slovenske slavistike. Lepo vas pozdravlja Jože Toporišič. (Toporišič Boršnikovi, Hamburg 1963)

Profesorica ga je pod težo argumentov z nemajhnimi napori uspela poklicati na Filozofsko fakulteto v Ljubljani. Tam se je njegovo literarnozgodovinsko delo končalo in odprla se mu je pot jezikoslovca, ki si jo je alternativno pripravljal že v Zagrebu. V disertaciji jo je nakazal z že obrušnim jezikovnim znanjem in med drugim

⁶ Mišljena je njegova prva knjižna objava.

tudi z vnetostjo za tvorbo novih besed, kot npr. »Glavne poteze finžgarologije pa so naslednje«, »nekaj levstikizmov« (Toporišič 1964: 212) in s svojo aktivno vključenostjo v Zagrebški lingvistični krožek (Toporišič 1963: 9).

Marja Boršnik je bila *spiritus agens* Toporišičeve znanstvene poti. Najprej mu je našla mesto gimnazijskega profesorja, budila mu je zanimanje za stroko, odobrila je avtorja in temo njegove doktorske disertacije, bila je njena glavna referentka in recenzentka objave. Omogočila mu je štipendijo in priskrbela mesto na ljubljanski univerzi.

Toporišič M. Boršnik skoraj ni omenjal, se ji je pa bogato oddolžil s tem, da je trajno zapisal zapostavljenega jezikoslovca Stanislava Škrabca med znamenite moške slovenske kulturne zgodovine in s tem nadaljeval njeno dosledno zavzemanje za odrinjene velikane slovenske pisane besede.⁷

Literatura

- BORŠNIK, Marja, 1962: *Študije in fragmenti*. Maribor: Obzorja.
- PREMK, Francka, 2002: Škrabčevo soočanje s staro hebrejščino in izvirmim besedjem. Jože Toporišič (ur.): *Škrabčeva misel* IV. Nova Gorica: Frančiškanski samostan Kostanjevica. 113–123.
- PREMK, Francka, PREMK BOGATAJ, Eva, 2006: Škrabec v zvezi z Leskienom. Jože Toporišič (ur.): *Škrabčeva misel* V. Nova Gorica: Frančiškanski samostan Kostanjevica. 273–284.
- PREMK, Francka, PREMK BOGATAJ, Eva, 2015: *Prof. dr. Marja Boršnik, prva dama slovenske slavistike*. Kranj: Mestna občina, Gorenjski muzej.
- THON, Luise, 1928: *Die Sprache des deutschen Impressionismus*. München: Max Hueber Verlag.
- TOPORIŠIČ, Jože, 1962: *Nazorska in oblikovna struktura Finžgarjeve proze*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- TOPORIŠIČ, Jože, 1964: *Pripovedna dela Frana Saleškega Finžgarja*. Ljubljana: Slovenska matica.
- TOPORIŠIČ, Jože, 2001: *Slovenski pravopis*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- ŽEBOVEC, Marjeta, 2010: *Slovenski književniki rojeni od leta 1870 do 1899*. Ljubljana: Založba Karantanija. 13–17.

Uporabljeni so bili izvorni dokumenti: korespondenca, dnevnik iz zapuščine Marje Boršnik.

⁷ Boris Paternu je Marjo Boršnik ob jubilejni svečanosti 110. obletnice njenega rojstva na SAZU 4. 2. 2016 označil za »heretika«, ker se je vedno potegovala za zamolčane in politično preganjane slovenske ustvarjalce in ustvarjalke. Pod Toporišičevim uredništvom sta izšla tudi dva prispevka o Škrabcu izpod peresa njegove hčere in vnukinje (Premk 2002; Premk, Premk Bogataj 2006).